



UDK: 415.61

Madina KARIMOVA,
Andijon davlat chet tillar institute doktoranti(DSc)
E-mail: madinakarimova398@gmail.com

Adhti dotsenti, PhD D.Egamnazarova taqrizi asosida

ANALYSIS OF SPEECH BEHAVIOR FROM THE PERSPECTIVE OF STUDYING

Аннотация

Speech etiquette and eristics are integral parts of the communication process between people. Speech behavior includes how a person expresses their thoughts, how they interact with others, and how they influence their ideas. Eristics is the art of defending one's opinion and refuting opposing viewpoints during communication. This article analyzes eristics from the perspective of studying speech behavior.

Key words: speech, person, communication, method, strategy.

АНАЛИЗ РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Аннотация

Речевой этикет и эристика являются неотъемлемой частью процесса общения между людьми. Речевое поведение включает в себя то, как человек выражает свои мысли, как он взаимодействует с другими и как он влияет на свои мысли. Эристика - искусство отстаивать свое мнение и опровергать противоположные точки зрения в процессе общения. В статье анализируется эристика с точки зрения изучения речевого поведения.

Ключевые слова: речь, личность, коммуникация, метод, стратегия.

NUTQ XULQ-ATVORINI O'RGANISH NUQTAI NAZARIDAN TAHLIL QILISH

Аннотация

Nutq xulq-atvori va eristika, insonlar o'rtasidagi muloqot jarayonining ajralmas qismidir. Nutq xulq-atvori, shaxsning fikrlarini qanday ifoda etishi, boshqalar bilan qanday munosabatda bo'lishi va ularning fikrlariga qanday ta'sir ko'rsatishini o'z ichiga oladi. Eristika esa, muloqot jarayonida fikrlarni himoya qilish va qarama-qarshi fikrlarni rad etish san'atidir. Ushbu maqolada nutq xulq-atvorini o'rganish nuqtai nazaridan eristika tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: nutq, shaxs, muloqot, metod, strategiya.

Nutq xulq-atvori va eristika o'rtasidagi aloqa juda yaqin. Samarali nutq xulq-atvori eristikani amalga oshirishda yordam beradi, chunki yaxshi ifodalangan fikrlar va kuchli argumentlar muloqotni yanada samarali qiladi. Shuningdek, eristikada qo'llaniladigan strategiyalar nutq xulq-atvorini rivojlantirishga xizmat qiladi. Nutq xulq-atvorini o'rganish jarayonida eristikaga e'tibor berish, shaxsning muloqotdagi muvaffaqiyatini oshiradi. Eristikada qo'llaniladigan metodlar va strategiyalar, shaxsning nutq xulq-atvorini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

A.-J. Greymasning nutq va til haqidagi fikrlari, asosan, semantik va strukturalizm nuqtai nazaridan kelib chiqadi. U tilni faqatgina lingvistik tizim sifatida emas, balki ijtimoiy va madaniy kontekstda ham ko'rib chiqadi. Uning fikricha, til va nutq aloqalari insonlar o'rtasidagi muloqot jarayonida shakllanadi va rivojlanadi.

Nutqiy o'zaro ta'sir - bu muloqotda ishtirok etuvchi shaxslar o'rtasida yuzaga keladigan dinamik jarayon. Har bir gap yoki ibora o'zaro ta'sirning birligi sifatida qabul qilinadi, ya'ni har bir so'z yoki fikr boshqa so'zlar yoki fikrlar bilan bog'liq bo'ladi. Bu jarayon hayotiy, adabiy, kognitiv va siyosiy kontekstlarda namoyon bo'ladi.

Uzluksiz nutqiy muloqot - bu muloqot jarayonining davomiyligi va uzluksizligini anglatadi. Har bir gap yoki ibora yangi fikrlar va ma'lumotlarni kiritish orqali muloqotni davom ettiradi. Bu jarayon davomida ishtirokchilar o'zaro fikr almashadilar, yangi g'oyalarni muhokama qiladilar va o'zaro ta'sirni kuchaytiradilar. Greymas tilni faqatgina lingvistik tizim sifatida emas, balki ijtimoiy va tarixiy kontekstda ham ko'rib chiqadi. U tilning o'ziga xosligi va uning ijtimoiy

ahamiyatini ta'kidlaydi. Til, uning fikricha, ma'ruzachilarning individual psixikasida emas, balki aniq nutq aloqasida mavjud. Bu shuni anglatadiki, til va nutq faqatgina so'zlar to'plami emas, balki ular ijtimoiy va madaniy kontekstda shakllanadi va rivojlanadi.

Greymas tilning tarixiy jihatini ham e'tiborga oladi. U til va nutq aloqalarining vaqt o'tishi bilan qanday o'zgarishini ko'rib chiqadi. Til va nutq ijtimoiy o'zgarishlarga, madaniy kontekstga va tarixiy voqealarga bog'liq ravishda rivojlanadi. Bu esa nutqiy aloqalarning dinamikligini ta'minlaydi. A.-J. Greymasning fikrlari til va nutqni ijtimoiy, madaniy va tarixiy kontekstda ko'rishga yordam beradi. Nutqiy o'zaro ta'sir va uzluksiz nutqiy muloqot jarayoni, har bir gap yoki iboraning boshqa fikrlar bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Shu tariqa, til va nutq insonlar o'rtasidagi muloqotni yanada boyitadi va rivojlantiradi. Shundan kelib chiqib, tilni o'rganish jarayoni quyidagi uslubiy jihatlarni hisobga olishi kerak:

1) Nutq o'zaro ta'sirining shakllari va turlari aniq shartlar bilan bog'liq holda;

2) Alohida gaplar shakllari va nutqiy ijrolar o'zaro ta'siri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular nutqiy o'zaro ta'sir, inson va jamiyat hayoti hamda mafkuraviy makonidagi nutqiy ijro janrlari orqali belgilanishi kerak.

O'zbekistonda eristika va nutq xulq-atvori sohasida tanilgan olimlardan biri bu - Abdulaziz Qodirov. Uning fikrlari va tadqiqotlari mantiqiy dalillash, nutq san'ati, shuningdek, kommunikatsiya jarayonlarini o'rganishga qaratilgan. Uning asosiy asosiy fikrlari quyidagilardir:

Qodirov nutqning ijtimoiy va psixologik ahamiyatini ta'kidlaydi. U nutq orqali insonlar o'z fikrlarini ifoda etish,

muloqot qilish va jamiyatda o'z o'rnini topish imkoniyatiga ega ekanligini ta'kidlaydi.

Eristika va retorika: U eristika va retorikaning o'zaro aloqasini chuqur o'rganadi. Qodirov, eristikani mantiqiy dalil va muloqot san'ati sifatida ko'rib, uning samarali ishlatilishi uchun kerakli strategiyalarni ishlab chiqadi.

Muloqot jarayoni: Qodirov muloqot jarayonining psixologik jihatlarini o'rganib, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni yaxshilash uchun nutq xulq-atvorining ahamiyatini ko'rsatadi.

Tadqiqotlar va amaliyot: U o'z ilmiy ishlarida nazariyani amaliyot bilan bog'ishga intiladi. Qodirov, eristika va nutq xulq-atvorini o'rganishda amaliy misollar va tajribalarni keltirib, ularning samaradorligini ko'rsatadi.

Ta'lim va tarbiya: Qodirov ta'lim tizimida nutq san'atini rivojlantirishga katta e'tibor qaratadi. U yosh avlodni muloqot qilish ko'nikmalariga o'rgatish zarurligini ta'kidlaydi.

Eristik nutq, bahs, munozara va boshqa shakllar kabi rasmiy tashkilotlar doirasidan tashqariga chiqadigan maxsus nutq janridir. Ushbu janr ko'p jihatdan nutq vaziyatining parametrlariga bog'liq bo'lib, muloqotning institutsional asoslari (masalan, sud yoki parlament eshituvlari, teledebatlar va boshqalar) tufayli nutq strategiyasi sifatida yoki kundalik, tasodifiy va rasmiy muloqotning ma'lum bosqichlarida nutq taktikasi sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Eristik nutqning ustunligi muayyan muloqot sharoitida shaxsning nutqiy xulq-atvorini va ko'plab tadqiqotchilarning fikricha, etnik guruhning nutq xatti-harakatlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi.

Eristik nutqga misol sifatida jahon adabiyotidan ko'plab asarlarni keltirish mumkin. Masalan, William Shakespeare ning "Hamlet" asarida, asarning bosh qahramoni Hamlet o'zining ichki kurashlari va boshqa qahramonlar bilan bo'lgan muloqotlarida eristik nutq usullaridan foydalanadi. Hamletning mashhur "To be, or not to be" monologi eristik nutqning bir misoli bo'lib, unda u hayot va o'lim, mavjudlik va ma'nosizlik haqida chuqur fikr yuritadi. Bu monologda u o'z fikrlarini, shubhalarini va qarorlarini ifodalaydi, bu esa uni nafaqat o'z ichki kurashlari bilan, balki atrofidagi insonlar bilan muloqotda ham eristik nutq usullaridan foydalanishga undaydi.

Yana bir misol sifatida Fyodor Dostoevskiyning "Jinoyat va jazo" asaridagi Raskolnikovning ichki dialoglarini keltirish mumkin. Raskolnikov o'zining axloqiy qarorlarini va qilmishlarining oqibatlarini bahslashadi, bu esa eristik nutqning bir ko'rinishi sifatida qaralishi mumkin. Bu asarlar eristik nutqning turli jihatlarini va muloqotning murakkabligini ochib beradi.

A.P. Chexovning "Kichik hikoyalar" to'plamidan bir hikoya - "Kichik qiz". Ushbu hikoyada qahramonlarning nutqi va xulq-atvori orqali ularning hissiyotlari, ijtimoiy holati va ichki dunyosi yoritilgan. Uni quyidagicha tahlil qilsak bo'ladi: Hikoyada kichik qizning onasi bilan muloqoti ko'rsatiladi. Qizning so'zlari va intonatsiyasi orqali uning hayajoni va qo'rquvi ifodalanadi. Bu, o'z navbatida, o'quvchiga qizning ichki hissiyotlarini yetkazadi.

Nonverbal kommunikatsiya: Qizning onasi qiziga nisbatan muloyim va mehribon munosabatda bo'ladi. Uning yuz ifodalari va qo'l harakatlari orqali qizga qanday yordam berishga tayyorligini ko'rsatadi.

Ijtimoiy kontekst: Hikoyada qizning oilaviy vaziyati, uning atrofidagi odamlar bilan munosabatlari va ijtimoiy holati ko'rsatiladi. Bu kontekst qahramonlarning nutqini va

xulq-atvorini tushunishga yordam beradi. Chexovning asarlarida nutq xulq-atvori ko'pincha personajlarning ichki dunyosini ochib berish uchun muhim rol o'ynaydi, bu esa o'quvchiga qahramonlar bilan chuqurroq bog'lanish imkonini beradi.

O'zbek adabiyotida ham eristik nutqning ko'plab misollarini keltirish mumkin. Masalan, Abdulla Qodiriy ning "O'tkan kunlar" romani bu borada yaxshi misol bo'la oladi. Romanda qahramonlar o'rtasidagi muloqotlar, ularning fikr va qarashlari, shuningdek, ijtimoiy va axloqiy masalalar haqida bahslar eristik nutqni o'z ichiga oladi.

Shuningdek, Erkin Vohidovning she'rlari va asarlarida ham eristik nutq elementlari mavjud. Masalan, "Yurtim" she'rida shoir o'z vataniga bo'lgan sevgisini, uning go'zalligini va muammolarini muhokama qiladi. Bu jarayonda u o'z fikrlarini ifodalashda eristik usullardan foydalanadi.

Zulfiyaxonimning "Ona" she'ri ham eristik nutqning bir ko'rinishi sifatida qaralishi mumkin. Unda ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar, ona sevgisi va uning ahamiyati haqida bahs yuritiladi, bu esa o'z ichida eristik muhokama va fikr almashuvni aks ettiradi.

O'zbek adabiyotidagi misollar orqali eristik nutqni tahlil qilishda quyidagi jihatlariga e'tibor berish kerak: Abdulla Qodiriy, "O'tkan kunlar":

- Muloqot va bahslar: Romanda qahramonlar o'rtasida ijtimoiy va axloqiy masalalar bo'yicha muloqotlar mavjud. Ularning fikrlari va qarashlari o'zaro muhokama qilinadi, bu esa eristik nutqning asosiy xususiyatlaridan biridir.

- Argumentatsiya: Har bir qahramon o'z nuqtai nazarini himoya qiladi, o'z fikrlarini dalillash uchun misollar keltiradi. Bu jarayon eristik nutqning asosiy maqsadi - fikrlarni asoslash va o'z pozitsiyasini kuchaytirishdir.

2. Erkin Vohidov, "Yurtim":

- Emotsional ta'sir: She'rdagi shoir o'z vataniga bo'lgan sevgisini ifodalaydi. Bu eristik nutqning bir qismi sifatida, u o'z hissiyotlarini va fikrlarini o'quvchilar bilan baham ko'radi.

- Muammo va yechim: Vatan muammolari haqida gapirganda, Vohidov muammolarni ko'rsatadi va ularga yechim izlaydi. Bu jarayon eristik nutqda bahsni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Zulfiyaxonim, "Ona":

- Axloqiy masalalar: Ona va farzand o'rtasidagi munosabatlar haqida gapirganda, shoir ona sevgisi, uning ahamiyati va farzandlar uchun qiyinchiliklarni muhokama qiladi. Bu eristik nutqda axloqiy jihatlarini ko'rsatadi.

- Fikr almashuvi: She'rdagi ona va farzand o'rtasida muloqot mavjud bo'lib, bu eristik nutqni yanada chuqurlashtiradi. Ularning fikrlari o'zaro muhokama qilinadi va bu jarayon orqali o'quvchiga ona sevgisi haqida chuqurroq tasavvur beriladi.

O'zbek adabiyotidagi bu misollar orqali eristik nutqning turli jihatlarini - muloqot, argumentatsiya, emotsional ta'sir va axloqiy masalalarni muhokama qilish namoyon bo'ladi. Har bir asarda eristik nutq o'ziga xos uslubda ifodalanadi, bu esa adabiyotning boyligini va fikr almashuvining ahamiyatini ko'rsatadi. Nutq xulq-atvorini o'rganish nuqtai nazaridan eristika, insonlar o'rtasidagi muloqotni yanada samarali qilishda muhim ahamiyatga ega. Mantiqiy asoslar, emotsional ta'sir va ijtimoiy kontekstni hisobga olish orqali nutq xulq-atvorini rivojlantirish mumkin. Eristika esa, fikrlarni himoya qilish va qarama-qarshi fikrlarni rad etishda yordam beradi. Nutq san'atini o'rganish va rivojlantirish har bir inson uchun zarurdir, chunki bu jamiyatda muvaffaqiyatli aloqa o'rnatishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Qodirov, A. "Nutq xulq-atvori: nazariy asoslar va amaliyot. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. 2012.
2. Qodirov, A. "Nutq va muloqot: nazariya va amaliyot". Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim muassasalari. 2021.

3. Гришаева, Л.И. Номинативно-коммуникативная функция предложений с глаголами поведения / Л.И. Гришаева. - Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1998. 272 с.
4. Гришаева, Л.И. Особенности использования языка и культурная идентичность коммуникантов / Л.И. Гришаева. Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2007. - 261 с.
5. Стернин, И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. - С. 58-65.
6. Стернин, И.А. Практическая риторика : учеб, пособие для студентов вузов / И.А. Стернин. - М.: Academia, 2003. - 268 с.